

Honfoglalók

Nem egyéb, mint az ázsiai termelési mód kiterjesztése térben és időben – vélekedett a létezett szocializmusról Raymond Aron. Ha szabad, pontosítanám: közép-ázsiai, és hozzáténném, hogy úgy negyven éven át módunkban állt róla részletes társadalomtudományi ismereteket szerezni. A milicentennárium kiváló alkalom arra, hogy a honfoglalás és előzményeit a keservesen szerzett ismerethalmaz fényénél tekintsük át, mert eleink útja az Uraltól a Dunáig bőséges közép-ázsiai hűbérurak országolta birodalmakon át vezetett, és nem az a szabad szállásváltás-sorozat volt, aminek a történetét minden magyar iskolagyerek megtanulja.

Kristó Gyula: Honfoglalás és társadalom

Eleink életmódjára vonatkozó valamennyi forrást áttekintve arra a következtetésre jut a Szerző, hogy a magyarság a vezérek korában en bloc nomadizált, következésképp az *uruszág* nomád birodalom volt. Ennek az életformának alapja az óriási lóállomány, eszköze pedig a sátor volt. A források hitelét nem vitatva van azonban néhány ellenvetésünk. Kétségtelen tény, hogy a honfoglalók eredetüket, nyelvüket, kultúrájukat tekintve – finoman fogalmazva – nem voltak egységesek. Ehhez még számításhoz kell vennünk az előző hazákban alávett és magunkkal hurcolt néptörödelméket, és a Kárpát-medencében meghódítottakat. Csak a források felületes megállapításokat reánk hagyott szerzői láthatják a nomád társadalmakat egységesnek. A hatalom tömegbázisa, a szabad vitéz sem bókászhatott kedvére a gyepen. Az ázsiai feudalizmusban mindenkinek szigorúan behatárolt helye van.

A sátor, vagy ha jobban tetszik a szó, a jurta költséges ingóság. Előkelőknek bizonyosan voltak bizánci brokáttal, damaszki szőnyegekkel bélelt sátraik, és nyilvánvalóan sátrakban táboroztak a kalandozók is. De nem volt a világon annyi birka, amennyi ahhoz szükségeltetett volna, hogy a szolganépség is gyapjából kallott nemeszatorban komóttáljon. Bizony gödörházat tűrt magának. Ha időben hozzáfogott, napzállatig végzett vele.

Ugyanígy volt ez nyilvánvalóan az istállókkal is. Felhántorgatója a keresztény források, hogy eleink többre becsülték a lovat a hit vígaszánál, mert a pogánylázadásokkor nem átalították jószágait az egyházakba kötni, jászolul használva azok oltárait. A lónak népünk hitvilágában különleges szerepe van, és természetes az, hogy kezes állatait gondosan istállózta. Élete múlt rajtuk.

Az említett előkelőinknek pedig bizonyosan voltak jó megépített házaik is. A hét, nyolc nyílhegyel eltemetett, és ménezt érő sírmellékletű vezérek tán ugyanannyi felesége közül biztosan akadt egy-kettő, aki jobb szeretett épített házában lakni, mert – mondjuk Bizáncban – ahhoz szokott. De voltak magas építészettörténeti mércével mérhető ismereteik is. A tarnaszentmáriai templom kétségtelenül a vezérek korában épült. Bizonyoság rá a csak kaukázusi gyökerektől eredeztethető altemploma, oszlopsora, és a síroknak rák maradt ékítményekkel egybevágó szalagfaragványai.

Minderre figyelemmel úgy tűnik fel nekünk, hogy a honfoglalók társadalmi bizonyos heterogén volt, kultúrája pedig – ebből következően – szinkretikus. Hozzátehetem: máig is az maradt.

A közép-ázsiai hatalmi berendezkedést vizsgálva talán a leghelyesebb a saktáblára tekinteni. A játék szabályai ott alakultak ki, és a kezdődő ázsiai feudalizmus viszonyait vetítették a hatvanéves mezőre. A kettős királyságot a sah és a vezér képviseli. A sah egész táborának oltalma alatt áll, hatalma csekély, egyszerre csak egy lépest képes megtenni. Ezzel ellentét-

ben a vezér a leghatalmasabb figura a táblán, szinte az egész fölött uralkodik. Am ha a vezér elveszett is, a játszma folytatódik, míg ha a sahot elfogják, az végső csapás, elveszett a csata – és a birodalom is. Ha a saktáblára tekintve elemezzük a bizánci tudósítást: Álmos és Árpád sahhá és vezérré – magyarul kündüvé és gyulává – tételét, a forrás minden hitelt megérdemel. Mert mi történik? Levedi törzsfőnk, akinek egy előkelő kazár hölgytől nem született gyermeke, nem vállalja, hogy a magyar törzsszövetség fölött a kazárok szokása és törvénye szerint – kettős fejedelemségben – uralkodjék. Maga helyett Álmos és Árpád kettős fejedelemségét javasolja. A kazár kagán, akinek tetszett a beszéd, elfogadja a javaslatot, kündüvé teszi Álmost, és pajzsra emelve gyulának választja Árpádot. A saktábla viszonyából következően Árpádnak kellett bölcsnek, rátermettnek, vitéznek lennie, míg Álmosnak elvonultságában milderre nem volt szüksége. Am valamire nagyon. A *termékenységre*, mert mint halljuk, *Lévedinek* – legalábbis a kazár hölgytől – nem született gyermeke, és tudjuk azt, hogy még a késő Árpád-korban is elevenen élt az a végső soron népi gyökerű hit, hogy a szent király mintegy magában hordja az egész nép jó vagy balsorsát. Ezért képzeltségnek tűnik az arab forrás tudósítása arról, hogy a kazárok a kagánjukat negyven évi uralkodás után megölik. Megtették azt sokkal előbb, termékenysége elmúlásakor. Így anonyusi mese csak, hogy Álmos 819-ben született. Ilyen öreg emberként nem lehetett címének magyar jelentése szerint „Napot bíró” szent fejedelem, amikor a honfoglalók Erdély-országba értek. Mai hazánkban már Árpád rejtett szent király, vagy – maradjunk a táblán – érinthetetlen sahhá, ezért nem ismerik őt a latin források. Vezér pedig úgy látszik, a sokféleképp írott nevű Kurszán volt, míg csatában vagy lakomán a bajorok meg nem ölték. Minden bizonnyal Álmosi volt, mert a megszerzett hatalmat kihaltukig soha többé nem engedték ki kezükől az Árpádok.

El kell mondanunk, hogy honfoglalásunk idején nem ismerünk olyan folyamatot, ami a kazárok inaktit hatalmát megrendítette volna, és a sztyeppe későbbi viszonyai sem igazolják azt, hogy az arab-oguz, oguz-besenyő, besenyő-magyar háború következménye lenne volt a Kárpát-medencébe költözésünk, és semmi sem mutat arra, hogy ez a kazárok ellenére történt. Ezért talán arra is lehetne egyszer gondolni, hogy a kazárok bizonyos mértékű ellenőrzést még az új hazában is gyakoroltak elődeink fölött.

De ez már más történet, és a Szerző másik könyvét illetően fogunk szólni róla.

Módunkban volt kétségeinket Kralovszky Alánnak is előadni, arról a számításáról, amivel a korai új falu építette templomok alapterületéből kísérlete meg a falvak lakosságát megszámlálni. A szentmise-hallgatás vasárnapi kötelezettsége, mint a szó is mondja, annak *hallgatására* vonatkozik. Hallgatni pedig ajtón kívül is lehet. Csak jó torkú pap kelletik hozzá. Búcsújáró helyeinken ma sem fér be a sokaság a kegyhely templomába. Hangszórókon át hallgatja a liturgiát és a szentbeszédet, mégsem vonja kétségbe senki, hogy jussolnak az istentisztelet – szóljunk a Halotti beszéddel – milosztjából.

Nem hisszük azt, hogy komoly jelentősége van annak, hogy hányan voltak a honfoglalók. Elegen voltak ahhoz, hogy a Kárpát-medencét birtokba vegyék. Sokkal fontosabb az, hogy Napkeletről hozott ősi politikai örökségük elegendőnek bizonyult arra, hogy a térséget meglakott légiónyi nép közül csak a magyarság életfája verjen itt gyökeret, és nőjön az égre.

(Kristó Gyula: *Honfoglalás és társadalom*. MTA Történettudományi Intézete, 176 oldal, 420 Ft)

László Gyula: Honfoglaló magyarok

Soha senki sem vonta kétségbe azt, hogy a temetkezési szokások az életét tükrözik. Csakhogy nem a *való* életet. A temető és a temetők képeiből csak népszokás közt legjobban őrzi archaikus elemeit, köztük olyanokat is, amiknek hiedelmvilága rég feledésbe ment. Nem is szóva az átvételekről.

Ezért nem érezzük meggyőzőnek a sírmellékletekből, a temetők – korántsem egységes – rendjéből a honfoglalók és az itt alávettettek életmódjára, sőt társadalmi berendezkedésére levont *egyes* következtetéseket. Nevezetesen, részleges lovastemetkezéseinknek – mint a Szerző szépen dokumentáltan elmondja – három különböző módja is volt, amikhez nyilván nemcsak különböző hiedelmek tartoztak, de – legalábbis bizonyos mértékben – különböző utat bejárt népesség is. Ha ehhez hozzávesszük a műben onogur-magyaroknak nevezett népesség temetőit, amik megint csak annyira-amennyire egységesek, ismét csak azt látjuk igazolva, hogy a temetők képeiből csak egy következtetés állja ki a kritika próbáját: a honfoglalás korának Magyarországa népek, hitek és életmódok vegyülete volt. Nyilvánvalóan az volt már az előző hazákban is. Ezért kellett – talán többször is – vérszörzödni.

A Szerzővel együtt remélni szeretnénk, hogy az Árpád-kori falufeltárások folytatódjanak majd, és azokból kirajzolódik előttünk a való élet képe. Ami keveset ebben az ügyben eddig tettünk, már sok tévhitet eloszlatozott, így azt a balhítet is, hogy csak országot szerzeni tudtunk, két követ egymásra tenni nem tudtunk. Az egyetlen ügy, ahogyan megásott faluban – ma így mondanók – négyféle építéstechnológiát is feltárt a Szerző vezette kutató csoport.

Szívesen elhinnénk a Szerzőnek azt is, hogy a késő-avarok (onugorok, onogur-magyarok) ómagyar nyelven beszéltek. De a beszélt nyelvnek áoss bizonyítéka nincs, és nem is lehet. Az avarok levéltárát – ha volt – elfújta a szél, feliratos kőveikről pedig régtől róla a rovásokat az idő. Így a „Kettős honfoglalás” nem lehet több, mint hipotézis, még akkor sem, ha szomszédunkban olykor négyezer éves kontinuitásról beszélnek.

A Szerző életművének kiemelkedő gyöngyszeme a középkori Szent László legenda falképeinek feldolgozása. Ő ismerte fel a falképek és a Molnár Anna balladának analogiáját. Ezért különösen sajnálatos, hogy ebben a műben két komoly hibát is látunk a falképek legendájának feldolgozásában. A falképeken Szent László a leányrabló kun nyomába ered, és megszabadítja a magyar leányt. A csodálatosan egyöntetű majd három tucatnyi falképen László és a kun lovaikról leszállva birkóznai látzanak, és a leány bárdal a kun lábába vág. A hősök a birkózásban mindenütt még csak a fogáskeresésnél tartanak, és nem mint a Szerző mondja, egymás torkának esnek, vagy fojtogatják egymást. A sztyeppen is voltak a birkózásnak szabályai, és lovagok is akadnak rajt. A küzdelembe avatkozó leány *mindig*, minden falképen *bárdal* vág a kun lábába – minden falképen a balba –, és sohasem karddal, mint a műben olvasható. Fel kellene adni azt az állítást is, hogy a hősök – mint Achilleusz – csak a sarkaikon sebezhetők, mert a falképeken bizony – mint azt e sorok írója is kimutatta – megsebzti László lándzsája a kun, és azt, hogy László nehéz nyílsebben volt, az írott legenda is mondja. Arról már nem is beszélve, hogy a kun a nyakán is sebezhető, mert a leány – mindig a leány – annak rendi-módi szerint lecsapja a kun fejét. Ezt már nem mindig a bárdal cselekszi, olykor kardot ránt. – Egyikről sem tudjuk, honnan veszi.

A kora középkor közép-ázsiai birodalmaiban számos antifudális lázadás bontakozott ki. Ilyen volt Mazdak lázadása, csakúgy, mint Mukana

mozgalma Szogdáliában, Bábek lázadása Azerbajdzsánban a VIII. században, valamint a karmatok mozgalma a IX-XI. században. Tabari arab történetíró elbeszélése szerint Khorezm-ben az arab hódítást megelőző időben, a VII. század végén Khurzád herceg, a Khorezmsah fivére letaszította trónjáról a királyt, elvette a nemesség-től állatállományát, leányait, nőtestvéreit és feleségeit. A mazdakita típusú lázadások célja az arisztokrácia háremeinek felosztása, a csoportházasság régi formáinak visszaállítása, és a földnek a faluközösségekhez visszajuttatása volt. Ezeknek a lázadásoknak a rég elveszett hősnékei találhattak utat a lovagkirály legendáriumba, és kerültek a (tér híján itt nem részletezhető okból világzra szoruló) határvidékeink templomainak falára. Régi vitézi szokás az is Közép-Ázsiában, hogy a leányrablót a nőnek szolgáltatják ki. Ezt tette Nagy Péter cár is Azov várának bevételre napján, amikor a türktatár főembereket orosz rabnőik kezére adta. Mindez azonban nem helyzi hatályon kívül László professzor felismerését, hogy a falképeken kozmikus küzdelem folyik. A legendák a kozmosz rendjét hozzák le a földre. Vagy azt hitetik, hogy lehozzák.

(László Gyula: *Honfoglaló magyarok*. Corvina, 128 oldal, 2800 Ft)

Kiszely István: A magyarság őstörténete

A türelemről kibontakozott társadalmi vita jut eszünkbe a könyv olvasásán. Nem tudjuk, helyénvaló-e a téma hazai és külhoni tudóinak műveit látnokk vízióval egy kötetbe fűzni. Úgy hisszük, hogy ha igen, akkor – mind egyiket – tárgyilagos kritikával illetve kell közreadni, és nem úgy, ahogyan ebben a műben áll. Mert lehetséges egybeesés, sőt előrevívó gondolat is – mondjuk egy sumér eredetet hirdető elmélet és a szaktudományok között, de nem ezt kell kiragadni, és a talált szem felett örvendezni, hanem ennek megemléstével elvetni a hiteltelent.

Mindemellett örövendem az, hogy a honfoglalás történeti irodalmát a Szerző nemzetsorsunk alakulásában is vizsgálja. Így kimutatja, hogy a változott hatalom mikor és melyik felfogást támogatta, a krónikáinktól a mai napig. Am ezek között is rendet kellene venni. Mert például afelől ugyan nem lehet kétség, hogy a kínai nagy faltól a catalaunumi mezőig terjedt hun birodalomnak része volt az akkori magyarság, de ettől még a hun-magyar rokonság, sőt kontinuitás középkori szerzők betoldása marad. Ugyanígy komolytalan az Árpádoknak Attila királytól eredeztetése, mert erről a honfoglaláskor kútfői semmit sem tudnak. A bizánci császárt tájékoztató Bulcsu és Tormacsu sem tudott erről semmit, mi több, Álmos elődeit sem tudták elsorolni. Mert Előd és Ügyek között, és arra mutat, hogy a kazár uralkodók nem különösen híres családból származó férfiakat emeltek pajzsra. Ezért is kellett – a sztyeppen általános szokás szerint – eredetmondát kötni a családhoz.

Helyet kap a könyvben a honfoglalásnak számos elmélete és azok feldolgozása is. Ezeknek összehasonlításakor csak arra a következtetésre juthat az elfogulatlan olvasó, hogy ez a népünk sorsát évezredekre meghatározó esemény nem történetileg bizonyított, ahogyan azzal a tanuló – és nem tanuló – fiatalágunkat évszázad óta tanrend szerint traktálják. Nem akadt a millennium idején egyetlen szekerész is, aki csákóját földhöz vágva kimondja, hogy trén lovashadsereg elől menekülni nem tud, ahogyan ma sincs egy vezérkari akadémia végzett tiszti csoporttól eredő – mondjuk így – hadművelési terv szerinti feldolgozása az ünnepelt eseménynek.

A tatárok főerői a muhi csatát is abszolválva két – igen, kettő – nap alatt a Kárpátoktól a pesti révhöz értek. A királyt és környezetét kivéve senki sem menekült előlük. Mert nem lehetett. Ezért is képtelenek az egyetlen bizánci forrásból eredő következtetés, hogy a honfoglalás nem egyéb, mint a besenyő támadás elől menekülés. Ez a mozzanat egyébként – mint Nemeskürty István szép megfogalmazással, a könyvben is idéztem kimutatja – akkor nőtt legendássá, amikor 1949 után, ki tudja hányadszor, ismét egy sztyep-

pei kaganátus alávettetésébe jutottunk. A Honfoglalás nem volt, nem lehetett ijedt menekülés, mert a megriadt nép az első tocsogónál elakad, szétzúlik, és bölcsőbb annál, hogy ezt megtegye. Inkább meghódol, még ha az keserves is. A honfoglalásnak volt hadművelési terve, volt hozzá térképészet, nap-tár, és igen kemény belső rend. Meg az akkori nagyhatalmak egyetértése. Mert csak a kazár kaganátus hatalmának megrendülésekor – 965 után, amikor Szjatoszláv rusz kagán támadása szétverte a birodalmat – lehetett tőlük teljesen függetlenedni. Tessék csak a jelenkor példájára gondolni.

Kevés szót kap a könyvben az is, hogy a kazárok hanyatlásában közrejátszott a VIII-IX. században volt környezeti katasztrófa is. Győrffy György és Zólyomi Bálint dolgozatukban kimutatták, hogy ez időben a csapadék jelentősen lecsökkent, éhínséget hozva a Kárpát-medencében élt népekre, de még inkább a Fekete-tenger északi térségeire. Valójában ennek volt következménye a honfoglalás, mert a Kárpát-medence éghajlata és növényzeti övei még aszályos időszakokban is jobb életlehetőséget nyújtottak, mint az etelközi térség. Az ómagyar művészet ékítményei ártéri, lágyzárú növényeknek stílizált fonadéka, szép bizonyítékai az áhított, és a Kárpátokon belül meglelt csapadéköségnek. Nedves rétek szemet gyönyörködtető lágyzárú növénye a tulipán is, amiről szép dolgozatot olvashatunk a könyvben.

Megkérdőjelezve ugyan, de szerepel a könyvben a khorezmiekkel volt – ha volt – vérségi kapcsolatunk is. El kellett volna itt mondani, hogy az Aral-tó partján volt khorezmi birodalom másfél évezreden át a magas kultúra hordozója volt, és a kazárokat a khorezmből az arab támadás elől elmenekültek ismertették meg a kettős fejedelemség hatalmi rendszerével, és egy archaikus perzsa-zsidó keverékvallás elemeivel, amit aztán Bizáncból és Bagdadból odagyűlt – akkor korszerű hitelveket valló – bölcsök fogadtattak el a kaganátus uralkodó rétegével. Talán ezeket a normatív zsidó hitelveket elfogadni vonakodók volnának a mi kabarjaink, akiket káliz néven jegyeznek fel a XI. században, azzal a megjegyzéssel, hogy egyrészt egy hiten vannak a perzsákkal, másrészt Mózes hitét követik, amit már nem nagyon értenek meg.

A mezeinek hitt, nyugatról lenézett közép-ázsiai kultúrkörrel is több szót hallhatnánk egy ilyen széles ismerethalmaz tartalmazó könyvből. Szólni kellett volna arról, hogy a hatalomgyakorlás minden barbársága ellenére a tudományok messze magasan Európa fölött álltak. Ekkortájt jelent meg a még félbarbár Bagdadban Ibn Musza al-Khorezmi. Innen vitte magával a helyiértékes számrendszer, és a másodfokú egyenletek olyan megoldásait, amik az általunk ismert indiai és arab forrásokból nem eredeztetethetők. Egyik könyvünk címe rejlik az *algebra* szóban, nevé pedig az *algorithmus* kifejezés őrzi. Európa ekkor csak összeadások sokszorozásával tudott szorozni.

Nem mentes a könyv félreérthetőségtől sem. Így a honfoglalók lovaról szólva azt mondja, hogy lovunk a Mongóliában honos ós vadlótól, a takitól ered. Mintha lenne más ós vadló is. Pedig nincsen. A másik ósnek hitt tarpán elvadult házilót volt, olyan, amilyen ma is elég kőszál a ligetes sztyeppen.

Kár volt helyt adni a Szent Koronáról szóló oly nézetnek is, hogy az valami ókori, kaukázusi munka lenne. A kérdésnek itt felvetése – mint már előbb is szözlünk róla – megindítja a mű számtalan helyes következtetésének hitelét is az avatatlank szemében. A koronánk, és hogy megmaradt máig: csoda. Ne boncolgassuk a csodákat. Higgyük el inkább a koronáról szóló legendákat, jobbakat – legalábbis eddig úgy látszik – nem tudunk helyettük. Vad elméleteket hirdetni nem illendő itten. Gondoljunk inkább arra, hogy az a sokszor megfeszített kép, amit mi úgy ismerünk, hogy Szent István felajánlja a koronát Szűz Máriának, talán egy régi kép félreértelmezése: Szent István *kapja* a koronát és az országát ősi Anyais-tennőnkől, a Boldogasszonytól.

Ha így volt, mindkettőt meg is övta. (Kiszely István: *A magyarság őstörténete I-II. Mit adott a magyarság a világnak?* Püski Kiadó, 980 oldal, 2980 Ft)